

Leíró nyelvészet

Becézőnevek, becézőképzők

GERGELY KATALIN

Környezetünkben, különösen a családban a személyek ritkán közömbösek a számunkra. A szülők, testvérek az egyszerű, a „hivatalos” nevet ridegnek érzik, ezért kedveskedő, becéző alakjukban használják. S mivel a becézésre több nyelvi lehetőség nyílik, majd minden névnek többfajta kedveskedő alakja ismert. Ezért a személynevek érzelmi telítettsége általában igen erős. Talán nincs is olyan keresztnévünk, amelyiket egyetlen alakban használtak volna az ország egész területén; mind az átvett, mind a belső keletkezésű nevek változtak az idők folyamán, s az új neveknek is volt már különböző hangulati alakjuk az első elnevezéstől kezdődően. Néha nem tudták kimondani az idegen, latinos nevet, egyszerűsítették, lerövidítették, mássalhangzó-torlódásait feloldották, beillesztették a magyar hangrendszerbe.

Ezáltal a névnek új változatai keletkeztek. Erre szükség is van, mert nem ritkán ugyanabban a családban is vannak azonos nevek: apa és fia, anya és leánya.

A névválasztás legtöbbször már a gyermek születése előtt megtörténik, s a névválasztók, névhasználók (szülők, rokonok, ismerősök) arról is beszélgetnek, hogyan becézik majd a gyereket, mi lesz a megszólító-neve. A gyermek megszületése után aztán újabb és újabb becéztető-babusgató névformákat találnak ki. Gyakran előfordul az is, hogy a kisgyereket igazi nevétől függetlenül más becenévvel szólítják, mint *Őcsi-Őcsike, Csöpi, Baba, Babi, Babika, Babu, Babus* stb. — Gyakoribb azonban, hogy a családban vagy ismerősök között használt név a hivatalos név becéző változata, pl: *Mária > Marika, Mari, Mancsi, Marcsa* stb.

A nevek becézési módja is változik az idők folyamán. Régebben a mai becézőnevek egy része ismeretlen volt, viszont számos olyan becenevet használtak, amely ma már nem használatos. A gyerekek is újabb változatait hozhatják létre egy-egy névnek: egymás keresztnévének játszi módosításával, alakításával — játékos csúfolódás közben.

A származékoknak tehát gyakran kedveskedő jellegük — vagy olykor gúnyos, rosztalló színezetük — is van, RÁ CZ ENDRE szerint: „hangulattörténetük” (MNY. LXIII, 149).

Egyes vidékeken azonban a felnőttek megszólítására használt névalakokat nem tartják becézőneveknek még akkor sem, ha kétségtelenül becéző, kicsinyítő képzők állnak mögöttük. (Ezeket a jelenségeket részletesen tárgyalja PAPP LÁSZLÓ (Nyr. LXXX, 454—7), RÁ CZ ENDRE (NyIr. II, 133—9) és B. LŐRINCZY ÉVA (NytudÉrt. 33. sz. 31).) Éppen ezért HAJDÚ MIHÁLY szükségesnek látja a funkció szerinti differenciálást, új „terminus technicus”-ok bevezetését (Magyar becézőnevek, 42)

Ennek alapján a becézőnevek következő alcsoportjait különbözteti meg:

— A „babusgatónevek” — ide tartoznak a kisgyerekek megszólítására, becéztetésére használatos névformák, amelyek egy részét játszi névképzéssel, más részét pedig kicsinyítő funkciójú vagy alkalmi képzőkkel alakítják: *Tucika* (< Judit); *Pityuli* (< István) stb.

— A „kedveskedőnevek” — ezeket már nemcsak gyermekek megszólítására használják; családban a felnőtt korú közeli hozzátartozók, rokonok, barátok, jó ismerősök megszólítására, említésére is használt névformák: *Ferike, Jancsika, Ilonka* stb.

— A „megszólítónevek” nem különülnek el határozottan a becenevek kedveskedő formáitól, többségük azonban közömbös hangulatú, eredeti érzelmi hangulatuk a gyakori használat következtében elkopott. Ugyanaz a névalak lehet gyermek esetében megszólítónév, felnőtteknek mondvá kedveskedőnév. Ilyen pl: *Feri, Józsi, Erzsike* stb.

— Az „említőnevek” kapcsolatban állnak a megszólítónevekkel. Rendszerint olyankor használják, amikor a név viselője nincs jelen. E neveknek még nincs pejoratív tartalmuk, de már nem kedveskedők, néha nem is kellemes hangulatúak. Legtöbbször még rosszallás, gúnyos mellékjelentés nélkül használhatók, a név viselője azonban nem szívesen hallja, sértőnek tartja őket. Ezért közvetlen használatra, megszólításra nem alkalmasak. Egyes vidékeken ilyen a *Ferkó, Miska, Julis, Maris, Terka* stb. Másutt ugyanezek megszólítónevekként használatosak, s hogy mikor mi a funkciójuk, az még ugyanabban a községben, az egyszerre élő személyek között is életkortól, társadalmi helyzetűtől, sőt egyéniségtől függően változik.

— A „tréfás nevek” többségét iskolás gyerekek használják egymás között, de a felnőttek körében is előfordul, elsősorban gyermekek játékos megszólítására, vagy a munkahelyen egy közösségben dolgozók között bizalmas, baráti megszólításra. Alakítási módjuk lehet játszói, szokatlan képzőhasználat, de régen megszokott szabályos becézőnév-alakítási módok is adhatnak némely névben tréfás hangulatot, pl: *Sankó, Katic* stb.

— A „gúnynevek” sértő szándéka már nyilvánvaló. Tudatosan használják ezeket az elnevezettek kisebbsítésére, leszólására. Ezek a nevek sértők, függetlenül attól, hogy jelen van a név viselője vagy csak a „háta mögött” mondják. Természetesen a gúnynevek funkciója is relatív, idő és hely függvénye. Például az Őrségben a *Csicsa* még megszólító- és említőnév, Sopron környékén azonban gúnynév. A túlbecézés éppen olyan sértő lehet némely vidéken, mint a határozott gúnynév használata.

KERTÉSZ MANÓ nagyon érdekes tanulmányt közöl a Nyelvőr XXXI. kötetében a magyar gúnynevekről, a gúnynevek szóképzéséről. A gúnynevek általában valamilyen jellemző tulajdonságon alapulnak, az egyént végigkísérik egész életén, sok közülük apáról-fiúra száll és századokon át fennmarad. A gúnynevek alkotásában, képzésében a jókedv, az elmérség megnyilatkozását láthatjuk: *Csalóka, Kacska, Vakarc, Furrinka*.

A *becenév* szó eredetét és rendszerezésének folyamatát SZABÓ T. ATTILA több tanulmányában is összefoglalja (NyíRk X. 275—287; NytudÉrt. 59. sz.). — Ami a *becé* szó eredeti jelentését illeti, ismeretes, hogy maga a szó állathívogató szóból, alkalmasint a dajkanyelvben kaphatta azt a *becenév* összetételben jelentkező jelentését, amellyel aztán a *becé* igei származék 1) 'kényeztet, babusgat, dédelget' és 2) 'kényeztetve, kedveskedve, dédelgetve, gyöngédtíve nevez, szólít valakit' jelentése is alakult. Noha becézni nemcsak személyt, hanem — persze jóval ritkábban — állatot is lehet, és így beceneve lehet nemcsak személynek, hanem állatnak is, ennek ellenére nyelvudományi vonatkozásban a *becenév* megjelölést magától értetődően azokra a babusgató, kedveskedő, dédelgető, gyöngédtűző célzattól keltkező névalakokra vonatkoztatjuk, amelyekkel emberi viszonylatokban élünk.

A magyar becenevekkel elsőként BOD PÉTER foglalkozott, aki Pápai Páriz Ferenc Szótárának (1708) bővített kiadásához (1767) csatlakozó „Nomina propria apud Hungaros usitata” című függelékébe a régi könyvekből, történeti munkákból, adomány- és kiváltságlevelekből gyűjtött magyar személynevek közé a régiség és saját kora jónéhány becenevét is felvette. Egy századdal később KRIZA JÁNOS egybeállította a székelységekben a maga korában használatos keresztnévek mellett ezek becézőformáit is (Vadrózsák, Kolozsvár 1963; 386—8).

A történeti és a jelenkori magyar becenevanyag alakulásmódjával kapcsolatos kérdéseket elsőként a modern szempontokkal induló magyar névkutatás mestere, MELICH JÁNOS vizsgálta (Keresztnévünk — MNy. X. 97kk, MNyTK. 15. sz.). Szerinte a magyar nyelvben a becenevek alakulásának következő módjai vannak: 1) — rövidítés: a keresztnév egyszerűen megrövidül, s ez a rövidült forma kedveskedést, becézést fejez ki; 2) — ikerítés és 3) — a leggyakoribb becéztetést képzés útján fejezzük ki: „a legnagyobb változatosságot ... a rövidüléssel és képzéssel együtt járó becéztető mód nyújtja” (MNy. X. 149).

Szegedi vonatkozásban Horger Antal professzor foglalkozott a becézőnevek kérdésével (A magyar nyelvjárások Bp. 1434; 120—2), valamint VARGA KATALIN, aki doktori értekezésében (Becéző keresztnévünk, Szeged 1931) a becenevek csoportosítását Horger eredményeinek felhasználásával és irányításával végezte.

Mindezek alapján SZABÓ T. ATTILA végkövetkeztetése: - a becenevek alakulásmódjának meghatározása vonatkozásában csak az alaktani (szerkezeti) szempont következetes alkalmazása juttathat tudományos csoportosításhoz. Az általa ajánlott csoportosítás (Nytdűrt. 59. sz. 6–12):

1) *Törővidülés* vagy *rövidítéssel való névalakuláskor* az eredeti teljes név hangtestéből csak az első egy-két szótag marad meg, s az így megrövidült tő szolgálja a megnevezés és becézés céljait: *Kata* (<:Katalin), *Ildi* (<:Ildikó), *Barna* (<:Barnabás) stb.

Itt jegyzem meg, hogy RÁCZ ENDRE a névrövidítéses becézéssről külön tanulmányt ír (MNY. LXII. 408–420), és megállapítja, hogy a becézésnek ez a módja szinte „nemzetközi” eljárás, előfordul a németben, angolban, spanyolban, egyes szláv nyelvekben stb. A XIV–XV. században kezdett kimenni a divatból, csupán néhány nyelvújítás tartotta meg — pl. a halmágyi nyelvújrássziget: *Ka', Il', Ján', Sá', ángy'* stb. Ezek egytagú nyílt, illetve zárt rövidülések. Egy régi egytagú zárt rövidüléses forma a köznyelvben is megmaradt, a Mór-ból lerövidített *Mór*. Napjainkban ismét divatba jöttek az egytagú névrövidítéses képzők, főleg városi környezetben használatosak: *Krisz, Csí, Zsó, Zsu...* (Vö. az angol Jo, Tom, Chris stb.).

Gyakoribbak a kéttagú nyílt — *Zsuzsa, Juli* —, illetve kéttagú zárt — *Amál, Ilon* — rövidítések; ezek besorolhatók az önállósult névváltozatok közé, alaktani terminussá válnak, s így az alapnévnek különböző utakon létrejött, de nem feltétlenül kedvezkedő szerepű származékait jelölik.

2) A *töcsonkítás* lenne — SZABÓ T. ATTILA nyomán — a második csoport. Ez a névalakulásnak azon módja, melynek során a névtest néveleji szótagjában, illetve szótagjaiban rövidül: *Ria* (<:Annamária), *Lia* (<:Amália).

3) *Együttes törővidítés és töcsonkítás*, amikor a név mind első, mind utolsó szótagjait elveszti: *Máli* (<:Amália), *Cili* (<:Cecília).

4) *Ikerítéssel keletkező becézők*: főleg gyermekmondókákban, versikékben, csúfolókban találkozunk olyan névváltozatokkal, amelyek egy keresztnévből vagy ennek továbbképzett becézőformájából ikerítéssel keletkeztek; az alapnevet a hangalak valamelyes megváltoztatásával megismételték, ikerítették: *Anna-Panna, Erzszi-Perzsi* stb.

5) *Hangcsoportismétléssel alakult becézőnevek* — általában gúgyöngésből alakult szóeleji, -belseji vagy -végi hangcsoportismétlése: *Lala* (<:Lajos), *Titi* (<:Tibor), *Lili* (<:Cecília) stb.

6) *Összetétellel alakult becézőnevek*: a név lerövidült formája elé vagy akár a teljes alakhoz járul a „kis” melléknév előtagként: *Kisanna, Kisjuka, Kiskati* stb.

7) *Képzéssel alakult becézőnevek* — a becéző névalakítás leggyakoribb formája (erről a csoportról később bővebben írok).

HAJDÚ MIHÁLY, a magyar személynévkutatás és becézőnévképzés kutatásának legújabbkori szakértője ezt a csoportosítást kiegészíti még a következőkkel (Magyar becézőnevek 45.):

8) *Mássalhangzóváltozással alakult becézőnevek*: *Babi* < Gabi < Gabriella, *Lali* < Laji < Lajos stb.

9) *Magánhangzóváltozással alakult becézőnevek*: *Mária* > *Mari*, *Sándor* > *Sanka* stb.

10) *Szótagcserével alakult becézőnevek*: *Zsuzsa* > *Zsazu*, *Tibi* > *Biti* stb.

11) *Becézőnévként használt közszavak és tulajdonnevek*: *Mackó* (<:Mária), *Totó* (<:Ottó).

12) *Nevek helyett álló idegen szavak és tulajdonnevek*: *Frédi* (<:Ferenc), *Kitti* (<:Katalin).

13) *Névvösszerántással alakult becézőnevek* — RÁCZ ENDRE nyomán (MNY. LXIII. 297) — a kiindulási név első és utolsó szótagja marad, a közepéből esik ki néhány hang vagy szótag: *Katalinka* > *Katinka*, *Dorottya* > *Dotrya* stb.

Képzéssel alakult becézőnevek

A magyar becézőnevek legnagyobb részét a képzőkkel alakított névváltozatok adják. A legtöbb becenév tehát képzés útján keletkezett - a teljes keresztnévhez vagy rövidült tövéhez kicsinyítő-becéző képzők járultak. SZABÓ T. ATTILA szerint (Nytdűrt. 59) a becéző névalakítás már az ómagyar és középmagyar kor századaiban is dívott. A régebbi magyar becenévanyag jórészt rövidült, illetve csunkult névből képzéssel alakult. Lehetséges, hogy már az ómagyarban is voltak és egészen korunkig keletkeztek névvégi rövidüléssel alakult származékok. Eredetileg talán az ilyen rövidült nevek közömbös hangulatú, legfeljebb csak bizalmas

körben, megszólításkor használt névalakulatok lehettek, aztán a becejellegük gyengülésével szükségessé válhatott a gyöngédítő jellegnek a korabeli becézőképzőkkel való fokozása.

HAJDÚ MIHÁLY a Magyar becézőnevek című könyvében az eddig hagyományosnak tartott képzők mellé felvette mindazokat a névvégződéseket, amelyeknek képző jellege vitatható, hisz nem mindig felel meg a morféma kritériumainak, de a teljes névhez képest eltérő hangulatú becézőnevet adnak eredményül. Könyvében megkülönböztet egyelemű képzőket és testesebb képzőket. A testesebb képzők kategóriája magában foglalja azokat a névvégződéseket, amelyek részben összetett képzők, részben a fő etimológikus magánhangzójával együtt vagy csak egy kötőhanggal együtt választhatók le a becenévről. Ezeknek a képzőknek a mássalhangzó-elemük szerinti csoportosítása alapján különböző képzőtípusokat határol el egymástól, sőt a megterheléstől függően számos alcsoportot is meghatároz a teljes névben végbemenő változások alapján.

A legfontosabb szempont a név rövidülésének vagy csonkulásának mértéke. Felsorolásában először a teljes neveknek képzővel való ellátottságát veszi figyelembe, majd a teljes névhez legközelebb álló, több szótagos rövidüléseket; utána a kevesebb szótagszámú rövidülések, legutolsón helyen az egyszótagos nyílt rövidülések állnak. Ezt azzal indokolja, hogy a kedveskedő hangulat legkevésbé a teljes nevekhez legközelebb álló, hosszabb rövidülésekben érvényesül. Minél kevesebb marad meg a név hangtestéből, minél nagyobb a rövidülés mértéke, annál feltűnőbb benne a becéző szándék.

A kicsinyítő-becéző képzőrendszer fontosabb képzői

Egyszerű képzők:

- a képző: megtalálható mind teljes, mind csonka nevek után: *Maïlda*, *Juda* (<:Judít), *Kriszta* (<:Krisztina).
- e képző: általában zárt rövidülések után található: *Deme* (<:Demeter), *Öde* (<:Ödön), *Erzse* (<:Erzsébet).
- i képző: a leginkább megterhelt képző; mind teljes, mind csonka nevek után állhat: *Zsolti*, *Béni* (<:Benjámin), *Feri* (<:Ferenc), *Mari* (<:Mária) stb. Köznévi származéka is használatos, általában a csonkított tőhöz járul, kedveskedő, bizalmas megszólításként: *anyi*, *api*, *öcsi*, *pajti*. Újabban a diáknyelv alkot vele szavakat csonkított tövekből: *csoki*, *fagyti*, *diri*, *suli*, *oszi*, *nyugti* stb.
- ó/ő képző: *Gazsó* (<:Gáspár), *Gyuró* (<:György), *Benő* (<:Benedek), *Gergő* (<:Gergely) stb.
- u képző: *Bélu* (<:Béla), *Csillu* (<:Csilla) stb.

Testesebb képzők:

- ca képző: régen szláv eredetűnek tartották, de lehet a régi magyar eredetű -sza/sze képző affrikálódása is. Példák: *Laca* (<:László), *Teca* (<:Teréz).
- ce képző: *Bence* (<:Benedek);
- ci képző: akárcsak az -i képző, ennek is gyakori az előfordulása: *Berci* (<:Albert), *Marci* (<:Márton), *Juci* (<:Judít). Kedveskedő megszólításként használt köznévi alakulhat vele: *apuci*, *anyuci*.
- cő képző: *Fecő* (<:Ferenc), *Jocő* (<:József, Jolán);
- csa képző: *Ancsa* (<:Anna), *Julcsa* (<:Julianna);
- csi képző: *Palcsi* (<:Pál), *Karcsi* (<:Károly), *Tücsi* (<:Tünde);
- ka/ke képző: nagyon gyakori és termékeny képző. Kicsinyítőként gyakran kapcsolódik főnévi alapszóhoz: *tálka*, *mókuska*, *madárka*, *városka* stb. Becéző értelemben kedveskedő, családias színezettel elsősorban keresztnemekhez kapcsolódik; mind teljes, mind csonka tőhöz járulhat: *Iréнке* (<:Irénné), *Ilonka* (<:Ilonka), *Ferke* (<:Ferenc). Közneveken is jelentkezik: *anyuska*, *bácsika*, *nénike*; előfordul melléknévként: *fiatalka*, *vékonyka*, *icike-picike*, *szegényke* (sajnálkozó). Kivételképpen igealakból is alkot főnevet, némi kedveskedő színezettel: *nemudomka*.
- kó/kő képző: *Jankó* (<:János), *Ferkő* (<:Ferenc);
- ók/ök képző: *Erzsók* (<:Erzsébet), *Mihók* (<:Mihály), *Sebők* (<:Sebestyén);

Az -s típusú képzők legkorábbi előfordulásait B. LŐRINCZY ÉVA elemezte alapos részletességgel a Képző és névrendszertani vizsgálatok című tanulmányában (NytudÉrt. 33). Megállapította, hogy az -s/-cs típusú képző már az ómagyar korszakban elterjedt, aktív képző volt, és képzőbokokban is szerepelt. Az -s képző aktivitását a népnyelv őrizte meg. Számos név elvesztette már a becéző hatását, elhomályosult az -s

képző diminutív jelentése (*Annus, Katus, Boris*), de még mindig vannak olyan nevek, ahol határozottan kedveskedő hangulatú: *Bélus, Zitús, Etus* stb. Példák további -s típusú képzőkre: -sa képző: *Misa* (<:Mihály); -si képző: *Jaksi* (<:Jakab), *Misi* (<:Mihály); -is képző: *Julis* (<:Júlia), *Andris* (<:András), *Klári* (<:Klára); -us képző: *Katus* (<:Katalin), *Bertus* (<:Berta); továbbképezve kedveskedőbbé válik: *Bertuska, Katuska*; -si képző: *Gyuszi* (<:Gyula).

Az -esz képzővel JUHÁSZ JENŐ (MNY.XXVIII 221-4) részletesen foglalkozik. Magyar népnyelvi eredetűnek tartja. Eredetileg nem volt tréfás hangulata, de a hasonló végződéssel átvett jiddis és cigány szavak hatására a köznyelvben egyre inkább eluralkodott tréfás, gúnyos jelentése: *Karesz, Maresz, Katesz, Sanyesz*.

Képzőbókrok: továbbképzés, összetétel eredményeként jönnek létre, általában kedveskedő, játékos hangulatuk van.

-ica képző: *Gabica* (<:Gábor, Gabriella), *Évica* (<:Éva), *Ágica* (<:Ágnes). Történeti adatokban leggyakrabban a *Katica*, mely főleg családi iratokban, végrendeletekben fordult elő. Néhol törvénytörvényes iratokban is feltűnt idősebbek nevéként, ami azt bizonyítja, hogy becéző hangulatát nem mindenütt őrizte meg.

-ici képző: - játékos, babusgató, kedveskedő képző: *Dici* (<:Dezso, Ildikó), *Katici*, *Tici* (<:Katalin), *Évici* (<:Éva).

-uci képző: *Béluci* (<:Béla), *Magduci*, *Duci* (<:Magdolna) stb.

-cska/-cske/-acska/-ácskaképző: *Annacska* (<:Anna), *Évácska* (<:Éva), *Zitácska* (<:Zita); — némi bizalmas, familiáris színezettel használatos főnéven: *jalucska, kertecske*; - melléknévi alapszón az enyhítést, az alapfoknál kisebb mértéket fejez ki: *rosszacská, nagyocská, hidegecske* stb; - számnév is felveheti: *kettescskén, hárommacskán*, sőt névmáson is szerepelhet: *magácska, valamicske, akkorácska*. Ez a képző főként a csángók és az áttelepült bukovinai székelyek körében terjedt el.

Az -ike/-ika/-uka képzők a ritka, de még termékeny képzők sorába tartoznak. A velük képzett szavak többnyire játékos, családi hangulatúak, s nagyjából a dajkanyelvben használatosak: *hasika, lábika*; becenévként családias névváltozatok képzésére használatosak: *Erzsike, Petike, Marika, Béluka, Gézuka* stb.

HAJDÚ MIHÁLY még felsorol néhány kicsinyítő-becézőképzőként használt szóelemet, de ezek előfordulása jóval ritkább az előbbieknél.

A magyar és román kicsinyítő-becézőképzők hasonlóságai és különbségei

A tanulmányok, cikkek, dolgozatok olvasása közben óhatatlanul is felmerült bennem: vajon van-e kölcsönhatás a két nyelvben a becézőneveket illetően. Hisz a több helyen is jelentkező kétnyelvűség (főleg Erdélyben, de Magyarországon is) szükségszerűen együtt jár a másik nyelv egy-egy szavának alkalmi és esetleges használatával, sőt néhol nyelvtani elemek átvitelével is. Van példa arra is, hogy román szavakhoz magyar, magyar szavakhoz pedig román képzők járulnak — képzőcsere, beilleszkedés jön létre (BAKOS FERENC: A magyar szóképzészet román elemeinek története).

Néhány jellegzetesség a román képzőrendszerből:

A román névalkotásban érdekes megfigyelni a nemek „névpárjait”. A latin származású magyar nevekben is előfordul ez a jelenség, pl. *Péter - Petra, András - Andrea* stb. Mivel a román nyelv is a latin nyelvcsaládhoz tartozik, többször előfordul ez a névalkotás. Például: *Petru - Petra, Alexandru - Alexandra, Zamfir - Zamfira, Cătălin - Cătălina* stb.

Köznevekben is előfordul, hogy a nemek közötti különbséget kicsinyítő-becézőképzővel érzékeltetik, hisz a gyengébb nem eleve becézhetőbb, kisebb, tehát ezek a képzők is inkább kapcsolódnak női nevekhez, illetve nőnemű köznevekhez, pl:

orvos = *doctor*
portás = *portar*

orvosnő = *doctoriță*
portásnő = *portăriță*

Ugyanez a képző például férfinevek esetén vagy tárgyak kicsinyítésénél becéző-kicsinyítőképzőként szerepel: *Badea — Bădiță, Gheorghe — Gheorghică, Ion — Ionică, Dumitru — Dumitriță, Tudor — Tudoriță* stb. Ha -a végződést kap, ebben az esetben is a nevek női párja képződik: *Dumitrița, Ionica, Tudorița*. Kicsinyítőképzőként:

láda	= <i>ladă</i>	ládácska	= <i>lădiță</i>
lány	= <i>fată</i>	kislány	= <i>fețiță</i>
asztal	= <i>masă</i>	asztalka	= <i>măsuță</i>
(hangrendi változat)			

Sőt jelentésbeli különbség is előfordulhat: *furca* = villa (mezei szerszám), *furculiță* = villa (evőeszköz). Ehhez hasonló az -uț képző, melyet latin eredetű képzőként tartanak számon: *Dănuț* (<:Dan), *Răduț* (<:Radu). HAJDÚ MIHÁLY nem tartja számon magyar képzőként, de már találkoztam Csíkszereda környékén a *Pityuc* becézőnév változatával, ami átvételre, egyezésre (?) utalhat a két nyelv között.

Szintén latin eredetű képző az -el kicsinyítő képző: *băiat — fiú, băiețel — kisfiú, Marin — Marinel, Corin — Corinel*; női párja az -ela: *Marinela, Onela* stb.

Az -in\-ina képző szintén férfi—női képzőpárként jelentkezik: *Florin — Florina*; ezt a képzőt szláv eredetűnek tartják, a szláv genitívusra vezetnek vissza: *Mușatin — fiul Mușatei* — Musat fia; *Dobrin — fiul Dobrei* — Dobre fia.

Szintén szláv eredetű a mind a magyar, mind a román nyelvben használatos -ș/-sa képző: magyar nyelvű példának a *Misa*, a román nyelvből pedig a *Bocșa, Lupșa, Mișa* stb.

A -k típusú képzőkben szintén gazdag a román nyelv (a -k hang jele a -c betű). Előfordul kicsinyítőképzőként melléknéven: *fiatal-ka — tiner-i-că, vékony-ka — subțir-i-că, picur-ka — mițit-i-că*, illetve becézőként: *Măria > Marika, Maria > Măriucă, Ion > Ionică*.

Az -i képzőt N. A. CONSTANTINESCU román nyelvész is magyar képzőnek tartja, mely az idők folyamán hatással volt a román nyelv névképzésére: *Petri, Tudori, Cornell*, de megtalálható mint származásra utaló, a magyarban is ismert *Budai* családnévben.

A román nevek szóvégi -e-je a megszólító formára, a vocatívisra utal:

Péter	— <i>Petru</i> (Nominativus)	— <i>Petre</i> (Vocativus)
Mária	— <i>Maria</i>	— <i>Marie</i>
János	— <i>Ioan</i>	— <i>Ioane</i> .

Az -ea illetve az -la diftongusok szintén becézéseket, valamint női névpárokat képeznek: *Petru > Petrea, Vasile > Vasilla*.

Megemlítem még a román nyelv néhány jelentős névalkotó képzőjét, amelyek már nem tartoznak feltétlenül a becéző-kicsinyítő képzők közé, főként vezetéknéveket alkotnak vele: *-ean/leanu: Cîmpean* (Mezei), *Budeanu* (Budai), *Albeanu* (Fehér, Fehéri); *-escu: Eminescu, Stănculescu* stb. Ezek a képzők egy-egy tulajdonsághoz vagy egyénhez fűződtek, esetleg az apa nevéhez, így alakultak vezetéknévvekké. (Hasonlóan a magyar -i képzővel ellátott és származásra, helységre, apára visszautaló nevekhez: *Jász-a-i, Pálfalvi, Jánosi, Ferenci* stb.)

Érdekes és érdemes végiggondolni a fenti példákat, összefüggéseket, bár tudományos értékű megállapításokat csupán mélyreható kutatások után lehet tenni; hisz pusztán hangzásbeli hasonlóságok, illetve a vélt közös eredet még nem jelent tudományos megalapozottságot.

Összegezés: A becézőneveket sohasem lehet függetleníteni helytől és időtől. Az alakítási módok funkciója és hangulata pedig még az egyes neveknek is függvénye. Arra is találni példát, hogy ugyanaz a képző egyazon név különböző módosulásaiban eltérő hangulatú beceneveket hoz létre; pl: *Ilonka — Ilka*.

A névtestben beálló változások is nagy mértékben módosíthatják a becézőnév hangulatát. A teljes névhez való nagyobb hasonlóság csökkenti a játékos színezetet, s minél kevésbé hasonlít a teljes névhez, annál

játékosabb, esetleg gúnyosabb lehet a becézőnév: István > *Istvánka* > *Istike* > *Isike* > *Ike*. Persze az ellenkezője is előfordulhat: a *Mihók*, bár közelebb áll a Mihály névhez, csúfnév, a *Misi* pedig kedveskedőnév. Az alakulás régisége is befolyásolja a becézőnév hangulatát. A szokatlanság — akár régi képző használatából, akár egészen új névalakítási eljárásból ered — humoros hatást kelt, s rendszerint gúnynevet eredményez. Megfigyelték azt is, hogy sokkal több a becézőváltozatuk a női neveknek. A férfinevek becézői időtállóbbak, gyakoribbak, nagyobb területen élnek, míg a női nevek becézői között több a helyi alakulat, a ritkábban használt változat.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a becézőképzőknek a becézőfunkcióval párhuzamosan, többnyire elválaszthatatlanul jelentkezik a megkülönböztető szerepük is, főleg, ha az alapnév és a belőle alakult képzős származék egy családon belül két nemzedékhez tartozó két személy, a szülő és a gyermek nevéként használatos.

SZABÓ T. ATTILA még egy érdekes funkcióról ír, mégpedig a becenév viseléséssel való felszabadítás céhbéli szokásáról: — Kolozsváron a céhélet virágzásának idején, a XVI-XVIII. században kialakult az a névhasználati szokás, hogy az inast kizárólag a gyermeki néven, azaz becenevén szólították. Miután elteltek az inasévek, az ifjú a céhmesterek elé járult, akik megkérdezték tőle: „Ki a neved édes öcsém?” Mivel annak idején az inast mindig kicsinyítő névvel illették, az ifjú már megszokásból is ezt a becézőnevet mondotta be. A céhmester azonban félbeszakította, mondván: „Eddig volt a neved Józsi, ezután lésszen a te neved Szabó József, azért, minthogy Isten ő felsége az inasságra elégségesképpen reá segített és el engedte töltened inasi esztendeidet. Az Istennek estve-reggel adj hálát érte.”

A felszabaduláskor tehát a felszabaduló legénynek az inasévekben kötelezően használt becenevét komoly keresztnévvel cserélték fel (Rajka Gézától felhasználott 1710 körüli jegyzőkönyvek alapján Szabó T. Attila: NytudÉrt. 59; 19).

A becézőnév-alkotásban igen nagy szerep jut a játési alakítási módoknak, játési képzőknek, a névvégződéses játékos adaptációjának és a játékos analógiáknak. A becézőnév játékosága mindig az adott kor, vidék és névhasználati szokás függvénye, s nem választható el tőlük. Nem egy bizonyos alakítási mód, hanem olyan pszichológiai tényező, amely függvénye a név funkciójának és hangulatának, illetőleg kölcsönhatásban van velük.

Érdekes megfigyelni a különböző korosztályok, vidékek megszólításai, becézései közötti különbséget; valamint az ismerősök, barátok, család megszólításában a bizalmas, esetleg bizalmaskodó-tolakodó, kedveskedő változatokat; hangulati tényező lehet a birtokosrag használata is a teljes néven vagy becézett formáján: *Erzsébetem*, *Lacikám*, *Katám*, *Katicám*.

Szubjektív élményeim saját nevemmel kapcsolatban

LADÓ JÁNOS Magyar utónévkönyvében, a KATALIN címszónál a következőket olvashatjuk: „A német Katharina magyar rövidülése, ez pedig egy egyiptomi név görög értelmesítése. A görögben ez a forma azt jelenti: mindig tiszta. A név eredeti jelentése: korona.”

A Katalin név magyar meghonosodásáról Melich János ír (MNY. XXXVI. 152): „Az egyházi latin Catherina névnek már a X-XI. század határán bele kellett kerülnie a magyar nyelvbe, tehát kereszténységre térítésünk kezdetén. A térítés munkájában Szienai Szent Katalin legendái igen értékesek lehettek. A Katalin keresztnév már kereszténységre térésünk legelső századaiban is sűrűn használatos volt.”¹

¹ Melich János véleményem szerint tévesen hozza összefüggésbe Szienai Szent Katalin legendáinak hatását a X-XI. század körül használt Katalin név gyakoriságával. Valószínűbb, hogy Alexandriai Katalinról van szó. Ugyanis Szienai Szent Katalin, a középkor egyik legnagyobb hatású női szentje 1347–1380 között élt, tehát jóval a magyarországi hittérítések után. Nagy Lajos királlyal is levelezett. Legendája szerint Krisztus őt is eljegyezte, mint alexandriai védőszentjét (BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium 320).

Alexandriai Szent Katalin (megh. 350 táján) az egyik legtiszteltebb, legnépszerűbb női szent. Alakját verses formában az Érsekújvári-kódex, prózában pedig Temesvári Pelbárt nyomán az Érdey-kódex örökölte meg: Alexandriában egy pogány király lányaként született, aki szülei halála után megkeresztelkedett, és egész udvara is kereszténnyé

A Katalin név megszólítóneveként általában a *Kati*-t használják, nagymamám mindig *Katikának* szólít, és bevallom, jóleső érzés, ha bárki más becézve szólít meg. Gyermekkoromban az egyik nagynéném *Katá*-nak szólított — tőle elfogadtam, de bárki más próbált így szólítani, kikértem magamnak, csak neki volt szabad.

Szeretem a játszi szóalkotást, névképzést. Egy-egy új közösségbe kerülve, ha rámkérdeznek, hogy miként szólítsanak, mindig a teljes nevemet mondom és lehetőséget adok arra, hogy találják meg, miként szeretnék szólítani, mi tetszik nekik, mi illik hozzám stb. Így voltam már, illetve vagyok: *Katalin*, *Katalinka*, *Kata*, *Kati*, *Katika*, *Kató*, *Katóka*, *Katus*, *Kátya*, *Katica*, *Katinka*; román környezetben pedig *Ekáteriná*, *Káti*, *Kátálin*, *Koticó* (helytelenül ejtett *Katica*); édesanyám néha *Katic*-nek, *Tici*-nek, húgom *Katká*-nak becéz; négyéves unokaöcsém *Katicabogár*, *Katibogár* elnevezést talált rám. Egy csángó hegyi faluban, Háromkúton, ahová néha kirándulni megyünk, *Katacskák*-nak szólítanak. Hajdanában álnévként a *Tinká*-t választottam, amikor nem akartam, hogy környezetem tudomást szerezzen egy-egy közéleti szereplésről — vers megjelenése, újságcikk stb.

Ismerőseim között is vannak Katalinok, közülük az egyiket *Kitti*-nek szólítják, egy másik *Katit*, aki közel áll hozzám, mindig *Kiskati*-, *Kiskata*-, *Kicsikati*-ként szólítottok.

Gyerekkori hitoktatásom az örökös beleköttyogásomért *Ketty*-nek nevezett, talán a „Kotty belé, szilvalé” népi mondás hatására. Nem haragudtam érte, büszke voltam rá, de amint ő elkerült a környezetemből, lassan a név is megszűnt, néha-néha édesanyám emlegeti.

BIBLIOGRÁFIA

- A mai magyar nyelv rendszere (Akadémiai Kiadó 1961. 400–4.)
 Bakos Ferenc: A magyar szókészlet román elemeinek története (1982. Bp.)
 Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium (1977. Bp.)
 Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete (1958. Bp. 122–37.)
 Benczedy-Fábián: A mai magyar nyelv (1988. Bp.)
 Constantinescu, N.A.: Dictionar onomastic romanesc [Román névszótár] (1963. Bukarest)
 Coteanu, Ion: Gramatica de baza a limbii romane [A román nyelv nyelvtana] (1982. Bukarest, 35–47.)
 Hajdú Mihály: Magyar becézőnevek (1770–1970) (1974. Bp.)
 Kálmán Béla: A nevek világa (1989. Debrecen)
 Kertész Manó: A magyar gúnynevek; gúnynevek szóképzése (Nyr. 31.)
 Ladó János: Magyar utónévkönyv (1982. Bp.)
 B. Lőrinczy Éva: Képző- és névrendszertani vizsgálatok (NyudÉrt. 33.)
 Melich János: Az Árpád-kori becézőnevek egy csoportjáról (MNy. III. 165–76.)
 Melich János: Latin jövevényszavaink végződésének alakulásmódjáról (MNy. XXXVI. 152.)
 Rácz Endre: Megjegyzések a magyar becézőnevek alakulásmódjáról (MNy. LXIII.)
 Rácz Endre: A névrövidítéses becézés újabb előfordulásairól (MNy. LXII.)
 Szabó T. Attila: A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században (NyudÉrt. 59. sz.)
 Szabó T. Attila: A magyar becenevek alakulásmódjáról (NyIRK X. 275–87. Kolozsvár)

lett. Maxencius császár hite megtagadására kényszeríti, de ő inkább a halált választja, minthogy megtagadja isteni jegyesét.

Érdekeséggé említem, hogy hajdanában ő volt Szeged városának a patrónája. Deményi László piarista szerzetes nyomtatásban is megjelent beszédkönyvének (1742) egyik prédikációját Szent Katalinnak szenteli, akit Szeged város patrónájaként tisztel, és akinek nevenapján „őseink szokása és rendelete szerint” magasztaló beszéddel illik hódolni. (B. S. 429)